Menyhért Anna, Elmondani az elmondhatatlant. Trauma és irodalom
Budapest, Anonymus·Ráció, 2008.

Menyhért Anna

ÉRZELMEKRŐL INFORMATÍVAN
F. Várkonyi Zsuzsa: *Férfiidők lányregénye*

Férfiidők lányregénye – talányos, a figyelmet felkeltő és mégis egyértelmű cím. Az olvasónak azt adja, amit ígér; pontos önmeghatározás: lányregény, de olyan időkben játszódó történet, amelyekről nem szokás lányregényt írni. A manapság talán kevésbé divatos hagyományos lányregényről az átlag (női) olvasónak mindenképpen van elképzelése, elsősorban is az, hogy olvasásakor nem kell túl nagy feszültségre, túl sok szenvedésre számítania, ellenben pontosan adagolt érzelmi csavarokra és happy endre igen. A lányregény az 1940-es évek végén, az 1950-es évek elején, abban a korszakban, amelyről ez a könyv szól, tiltott, vagy – az uralkodó ideológiának megfelelő üzenettel bíró változata – megtűrt műfaj volt. A háború, a zsidóüldözés, a deportálások és a Rákosi-korszak súlyos problémáiról érdemben és őszintén, nem elhallgatásokkal terhelt módon beszélő, a reális történelmi időtől nem elemelt lányregényt pedig ez előtt a könyv előtt nem olvastam. Összehasonlításként megemlíthető két szintén finom pszichológiai érzékkel megírt, ismert háborús témájú lányregény, Thury Zsuzsa *A tűzpiros üveggömb*je (1962), és Szabó Magda *Abigél*je (1970), amelyek, műfajukhoz illően, kényesebb kérdéseket nem érintenek, mert – az *Abigél*ben – a főszereplő kislány ezekről, a bentlakásos iskolában a világtól elzárva nem is tud, tehát a regényben sem kell róluk beszélni, illetve – *A tűzpiros üveggömb*ben – a kisgyerekként átélt traumatikus eseményekre a múltját kereső fiatal lány nem emlékszik (s ez a megoldás mindkét esetben hiteles is tud maradni, a lélekrajz és a narratív megoldások szempontjából egyaránt).

F. Várkonyi Zsuzsa vállalkozása tehát műfajtörténeti szempontból kifejezetten úttörő. S nagy kihívás elé állítja szerzőjét a cím másik szavával, a férfiidőkkel jelzett értelemben is, amelyről a könyv hátsó borítóján a következőket olvashatjuk:

> „A szép-emberit akartam megírni, azt, amit az én túlélőimtől kaptam, láttam. (…) Csak meg kell hallani a gyógyító sza-

Menyhért Anna, Elmondani az elmondhatatlant. Trauma és irodalom
Budapest, Anonymus·Ráció, 2008.

> vakat. (…) Ennek a történetnek a hősei a túléléssel küszködtek. Talán szebben, mint sok kortársuk. Mert korábbi életükből volt elegendő szeretetforrásuk, ami nemcsak 44 traumáját segített begyógyítani, hanem 1950-et is átvészelni. Szabad-e ebben a férfivilágban leírni, hogy a gyógyítás mindig a szeretetről szól?"[1]

A regény két, családját elveszített túlélő, egy kamaszlány és egy negyvenes éveiben járó férfi egymásra találásának, apa–lány viszonyának, az új család létrehozásának története, amelynek során mindkettőjük múltjáról is értesülünk: a lányéról, aki végignézte kishúga halálát a gettóban, majd nem tudott lemondani a szülei visszatérésére való várakozásról, s így testi fejlődésében is a korábbi életkorban rekedt, s a férfiéról, aki elvesztette feleségét és két kisfiát, s a deportálásból hazatérve fel kellett adnia szülészi munkáját, mert nem volt képes az újszülöttek szemébe nézni. Az egymásra találásban mindketten gazdagodnak érzelmileg, finoman, tapintatosan és nyitottan közelítenek a másikhoz, s ez erőt ad nekik a Rákosi-korszak, majd 1956 átvészeléséhez is. Mindkettőjüknek lesz szerelme is, de a könyv azért sejtetni engedi, hogy viszonyukban ott lappang a férfi–nő viszony is, ha ez nem is valósul meg (egy éjszakai jelenetet leszámítva).

A túlélők önéletrajzi regényeinek s a túlélőkről szóló könyveknek jellegzetes vonása, hogy szűkmarkúak az érzelmekkel, sokszor szűkszavúak, magas feszültségű villanásnyi képek, jelenetek (Ida Fink), vagy elidegenítő effektusok, speciális nyelvhasználat (Kertész Imre) révén érzékeltetik, hogy az átéltek-elbeszéltek érzelmi terhelése s így a szöveg érzelmi töltete több annál, mint amiről egyszerűen lehet beszélni, valamint hogy az egyik fő kérdésük az érzelemkifejezés módjának megtalálása, annál is inkább, mert a trauma egyik következménye a hallgatás kényszere. Szerencsére a *Férfiidők lányregénye* több szempontból is bonyolultabb képet fest a túléléssel küszködésről, mint amilyet a hátsó borító szövege alapján várunk; noha ez az önjellemzés találó is, mert a könyv azt a célkitűzést, hogy túlélők érzelmeiről gyógyító hatással írjon, úgy valósítja meg, hogy ezeken a nyelvi kérdéseken átlép, de, hozzátehetjük, választott műfajában ez nem jelent problémát. Az érzelmekről való beszéd pedig ennek következtében inkább külső, mint

belső szempontú. A könyv nem megjeleníti a szereplők érzelmeit, hanem narrátora segítségével leírja őket: megfigyeli viselkedésüket, reakcióikat, elmondja, mire gondolnak, mire emlékeznek, leírja testbeszédüket (hogyan ölelik meg egymást, milyen testhelyzetben alszanak, milyen gesztusaik vannak), szubjektív megnyilatkozásaik formájaként pedig írat velük: levelet, naplót, feljegyzést. A könyv végül ezzel is záródik, utolsó, *Utóirat* című fejezete tíz évet fog át, a főszereplő új szerelméhez írott leveléből, s az abba illesztett naplórészletekből értesülünk arról, mi történt a szereplőkkel. Ebben a kissé elsietett, lányregény-kellék befejezésben mintha már összemosódna a narrátor és a bölccsé – vagyis a narrátorhoz hasonlóvá – érett Klára hangja.

A szerző pszichológusi tapasztalataival nyilván összefüggésben ugyanis a narrátort egyfajta tanító, magyarázó szándék jellemzi, vagyis nemcsak hogy el tudja mesélni nekünk, mit éreznek hősei, akkor is, amikor azok maguk erről beszélni képtelenek, hanem mindennek pszichológiai magyarázatát is nyújtja: megtudjuk, hogy a kamaszlánynak azért vannak problémái a matematikával, mert „az eltűntekkel küszködő gyerekek nem számolnak",[2] s hogy új testi kapcsolatot a férfi és barátnője csak akkor tud létesíteni, amikor pszichológus barátjuk tanácsára ehhez elvesztett házastársuk hozzájárulását kérik. A regénynek alapvető igénye – és érdeme –, hogy ezeket az információkat olvasóihoz eljuttatja, s lévén hogy ez szókimondással, nyíltsággal (lelki, de testi, szexuális kérdésekben is) párosul, olvasmányos formában, mindenképpen fontos könyv, nem csak a megcélzott olvasóréteg számára.

JEGYZETEK

1 F. VÁRKONYI Zsuzsa: *Férfiidők lányregénye*. Bp.: Mérték, 2004.

2 Uo. 61